

EKONOMİK ÖZGÜRLÜK VE İNSANİ GELİŞMİŞLİK¹

Taner GÜNEY²

Atıf/©: Güney, Taner (2017). Ekonomik Özgürlük ve İnsani Gelişmişlik, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss. 1109-1120

Özet: Bu çalışmanın amacı ekonomik özgürlüğün insani gelişmişlik üzerindeki etkisini analiz etmektir. Ekonomik özgürlük ve insani gelişmişlik ilişkisinin Sistem-GMM yöntemiyle analizi için, OECD ülkelerinin 1990-2014 dönemindeki verileri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre ekonomik özgürlük düzeyi insani gelişmişlik düzeyini pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Çalışmada ayrıca ekonomik özgürlük değişkenini oluşturan beş alt değişkenin insani gelişmişlik üzerindeki etkisi de incelenmiştir. Buna göre ekonomik özgürlük değişkeninin alt dallarından tümü insani gelişmişliği pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Özgürlük, İnsani Gelişmişlik, Sistem-GMM

Economic Freedom and Human Development

Citation/©: Güney, Taner (2017). Economic Freedom and Human Development, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1109-1120

Abstract:The purpose of this study is to analyze the effect of economic freedom on human development. For the analysis of the relationship between economic freedom and human development by the System-GMM method, data from OECD countries for the period 1990-2014 have been used. According to the results of the analysis, the level of economic freedom affects the level of human development positively and statistically significantly. In this study also examined the impact of five sub-variables of economic freedom on human development. According to this, all sub-variables of the economic freedom affects human development positively and statistically significantly.

Keywords: Economic Freedom, Human Development, System-GMM

Makale Geliş Tarihi: 04.10.2017/ Makale Kabul Tarihi: 14.11.2017

¹ Bu çalışma 20-22 Ekim 2017 tarihinde Konya'da düzenlenen V. UNİKOP konferansında sunulan metnin düzeltilmiş halidir.

² Yrd. Doç. Dr., Karamanoglu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, e-posta: tanerguney@kmu.edu.tr

I. GİRİŞ

Ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkisi tartışmalı olsa da (Scully, 1992; Torstensson, 1994; Knack ve Keefer, 1995; Gwartney vd., 1996; Goldsmith, 1997; de Haan ve Siermann, 1998; Edwards, 1998; Beach ve Davis, 1999; de Haan ve Sturm, 2000; Pitlik, 2002; Weede ve Kämpf, 2002) yüksek ekonomik özgürlük düzeyinin toplumdaki sosyal ilişkileri güçlendirdiği, yerel yönetim kalitesini yükselttiği, daha fazla bireyin yüksek öğrenime katılmasını teşvik ettiği ve bireylerin suç kapsamına girecek davranışlardan kaçınmasına yardım ettiği bilinmektedir (Nikolaev, 2014: 3). Bununla birlikte, bireylerin ekonomik ve benzeri özgürlüklerinin olmaması bir toplumdaki insanların açlığa karşı korunmak için yeterli besin elde edebilmesi, tedavi edilebilir hastalıklar için çareler bulabilmesi, yeterince giyinme veya korunma fırsatı elde edebilmesi, temiz su ya da sıhhi bakım sağlayan tesislerden yararlanabilme özgürlüğünden yoksun kalması gibi temel haklarını çiğneyen ekonomik yoksulluk ile doğrudan ilgilidir (Maxwell, 1999: 4). İnsani gelişmişlik konusunda çok önemli katkılar yapan Sen (1992; 1999a; 1999b)'e göre ise yönettiği toplumdaki insanların kabiliyet ve eğilimlerini ön plana çıkarmasına yardım edecek kadar hoşgörülü olmayan bir kamusal bakış, bireylerin zayıf ekonomik fırsatlarla karşılaşmasına neden olmasının yanı sıra, toplum için gerekli kamu tesislerinin ihmal edilmesi ve bireylerin sistematik sosyal yoksunluk ve yoksulluk yaşamasına yol açmaktadır. Diğer bir deyişle, daha düşük insani gelişmişlik düzeyine neden olmaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı da ekonomik özgürlük düzeyinin OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) üyesi ülkelerdeki insani gelişmişlik düzeyi üzerindeki etkisini ön plana çıkarmaktır. Bu amaçla OECD üyesi ülkelerde, 1990-2014 dönemi için yürütülen Sistem-GMM (Genelleştirilmiş Momentler Modeli) yöntemi tahmin sonuçları elde edilmiştir. Söz konusu ülkeler için ilk defa uygulanan bu yöntemle elde edilen bulgular, ekonomik özgürlük düzeyi yükseldiğinde insani gelişmişlik düzeyinin de yükseldiğini göstermiştir.

Bu çalışmanın diğer bölümleri şöyle organize edilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ekonomik özgürlük ile insani gelişmişlik değişkenlerinin teorik ilişkisi, üçüncü bölümde ilgili literatür, dördüncü bölümde veriler ve model açıklanmaktadır. Beşinci bölümde ekonomik özgürlük düzeyinin insani gelişmişlik üzerindeki etkisine ilişkin ekonometrik analiz tahminleri yer alırken, son bölüm olan altıncı bölümde ise sonuç kısmı bulunmaktadır.

II. EKONOMİK ÖZGÜRLÜK VE İNSANI GELİŞİMİŞLİK İLİŞKİSİNİN TEORİK ALTYAPISI

Literatürde ekonomik özgürlük farklı biçimlerde tanımlansa da, bireylerin mal ve hizmet değişimi işlemlerinde devlet kontrolünün olmaması, ülke içinde veya dışında mal ve hizmet değişiminin gönüllülük esasına göre yapılması, bireylerin iktisadi tercihlerinde ve mülkiyet haklarında devlet güvencesinin olması gibi faktörler her ekonomik özgürlük tanımlamasında yer almaktadır (Hanke ve Walters, 1997; Gwartney ve Lawson, 2005). Ekonomik özgürlüğü en geniş haliyle tanımlayan Miller ve Kim (2011:19)'e göre ise ekonomik olarak özgür olan bir toplumda bireylerin kendi istedikleri biçimde çalışma, tüketme ve üretim amacıyla yapacakları yatırım kararlarını alırken özgür olması ve bu özgürlüğün devlet tarafından güvence altına alınmasına ekonomik özgürlük denmektedir. Bu anlamıyla ekonomik özgürlük temelde negatif özgürlük olarak anlaşılır. Diğer bir deyişle girişim ve üretim serbestisine dayanır.

Diğer yandan ekonomik kalkınmada tüm faaliyetlerin odak noktası insanlardır. Ekonomik kalkınma bireylerin başarıları, özgürlükleri ve yapabilirlikleri üzerine temellendirilmelidir çünkü önemli olan insanların kazandıkları gelir veya malları değil yaşadıkları hayattır (Anand ve Sen, 1994). Amartya Sen'in geliştirdiği yapabilirlik felsefesi temelinde Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen İnsani Gelişim İndeksi (HDI) de bu anlayışı benimseyen bir yaklaşıma sahiptir. Sen'e göre yapabilirlik alanı ise yoksulluğu önlemek ve azaltmak için farklı politika seçenekleri oluştururken başvurulması gereken bir düşünsel çerçevedir (Gasper, 2000). 1970'li yıllara kadar ekonomik kalkınmayı sadece ekonomik büyüme ile özdeşleştiren yaklaşımlar (bu durum Tablo 1'deki eski insani gelişim yaklaşımları ile ifade edilebilir), yine 1970'li yıllarda hızlı ekonomik büyüme sergileyen bazı ülkelerdeki siyasi istikrarsızlık, işsizlik düzeyinin yükselişi ve gelir dağılımının görece daha bozuk oluşu gibi nedenlerle gözden düşmeye başlamıştı.

Ekonomik kalkınmayı sadece ekonomik büyüme ile özdeşleştiren yaklaşımların bir diğer sorunu bazı ülkelerdeki yüksek suç oranları, çevresel bozulma düzeyi, orta gelir düzeyindeki bazı ülkelerin görece daha yüksek insani refah düzeyine sahip olması gibi faktörleri açıklayamaması idi. Bu dönemde ekonomik kalkınmayı sadece ekonomik büyüme ile özdeşleştiren yaklaşımları eleştiren Sen, yalnızca geliri ve tercihleri dikkate alarak bireysel

refah ve kaliteli yaşamın tüm boyutları ile ifade edilemeyeceğini savunmaktaydı (Gürses, 2009).

Tablo 1: İnsani Gelişme Konsepti

Kavram	Eski Yaklaşım	Yeni Yaklaşım
Bireysel İlgiler/ Avantaj/Mutluluk	Gelir/ Tüketim/ Fayda (bireysel mutluluk ve-veya duyguların tatmini)	İnsan kapasitesi ve fırsatlar (özgürlüğün ve bireysel hakların bir gereği olarak)
Yiyecek Güvenliği	Ulusal Düzeyde Yiyeceklerin Kullanılabilirliği	Bireylerin ve grupların yiyecek yetki belgeleri
Yoksulluk	Gelir Yoksulluğu/ Tüketim/ Harcama	Bilgi, uzun ömür ve yaşam standartları gibi insan yeteneklerinde yoksun bırakma (örneğin suya ve hizmetlere erişim), benlik saygısı, katılım ve yetkilendirme.
Gelişimin Nihai Sonu	Ekonomik Verimlilik / Kişi başına GSYİH Maksimizasyonu	İnsani gelişme ve özgürlük olarak gelişme: değerli yetenekler , özgürlüklerin ve insan haklarının gerçekleştirilmesi.

Kaynak: Overseas Development Institute (ODI), 2001:1.

Sen, insani gelişmeyi en iyi ifade edebilecek bir yaklaşım için yeni kategoriler önererek, ekonomik kalkınma kavramının temeline yapabilirlik (capability) kavramını yerleştirmiştir (Sen, 1999a). Sen'in insani gelişme ölçümü bu amaçla üç boyutludur. Bu boyutlardan ilki 'yaşam süresi'dir. Yaşam süresi bir bireyin doğumdan itibaren ortalama yaşam beklentisi ile ölçülmektedir. Sen'in insani gelişme ölçümündeki ikinci boyut 'eğitim düzeyi'dir. Eğitim düzeyi yetişkin okur-yazarlık oranı ile ilk, orta ve yüksek öğretimdeki okullaşma oranlarının kombinasyonu ile ölçülmektedir. Sen'in insani gelişme ölçümündeki son boyut ise 'gelir düzeyi'dir. Gelir düzeyi iyi bir yaşam standardı sağlayacak kaynaklara sahip olmayı ifade etmektedir ve satın alma gücü paritesi ile ölçülmektedir. İnsanı merkeze alan bu ölçümde çok önemli bir kavram olan yapabilirlik bir şeyi yapabilme veya belirli bir işlev kazanma potansiyeline sahip olmaktır (Sen, 1997; 1999). Tablo 1'de de görüldüğü eski yaklaşım insani gelişmenin nihai sonunu kişi başına GSYİH'nin maksimum hale getirilmesine bağlarken, Sen'in önderliğindeki

yeni yaklaşım insani gelişmeyi özgürlüklere yani bir şeyi yapabilme veya belirli bir işlev kazanma potansiyeline bağlamaktadır. Bu anlamıyla Sen'in özgürlük kavramı negatif özgürlüğün yanı sıra, pozitif özgürlüğü de kapsayacak kadar geniştir. Başka bir deyişle insanların bir şey yapmaya serbest olmasının yanında bir şey yapabilme gücünün maddi koşullarıyla da ilgilidir.

Sen (1992)'e göre yapabilirlik, bir işlevsellikler (functioning) vektörü setidir. İşlevselliklerin kapsamı iyi beslenme, tedavisi olan hastalıklar nedeniyle ölmeme, okur-yazar olma, bireyin özsayı düzeyi, toplum hayatında yer alabilme ve bunun gibi çeşitli başarıları da kapsar. Dolayısıyla bir toplumdaki ekonomik zenginliğin artması önemlidir ancak bu zenginliğin ortaya çıkmasına yardım eden herhangi bir özgürlük, sağlık, eğitim, iyi beslenme gibi temel hakların üzerinde bir değere sahip değildir. Bu nedenle özgürlükler bazen doğrudan otoriter rejimler eliyle kısıtlanabileceği gibi, yoksulluğa neden olan ekonomik yapının yanı sıra, eğitim ve sağlık imkanlarının yetersiz olmasına neden olan kurumların etkin çalışmamasından da kaynaklanabilir. Burada önemli olan piyasanın özellikle emek piyasasının serbestçe girilebiliyor özelliğine sahip olmasıdır. Böyle bir serbestlik emeğin baskı ve bir tür kölelik altında olduğu bir rejimin çözümlenmesine katkı sağlayacak ve özgürlüğü artıracaktır. Benzer şekilde küçük üreticilerin pazara ulaşma imkanlarını kısıtlayan yapılar da yoksullukların nedenidir ve küçük üreticilerin piyasaya özgürce ulaşmasına ihtiyaç vardır. Bu nedenle Sen'in kalkınma düşüncesinde piyasa ve piyasa benzeri kurumların yanı sıra, yerel yönetimler, siyasi partiler, basın ve hükümetler önemli yer tutar. Piyasa bu anlamda hükümet eliyle düzenlenmesi gereken bir kurumdur. Çünkü piyasanın adil sonuçlar vermesi için herkesin temel eğitim, sağlık ve beslenme gibi konularda eşit imkanlara sahip olması gerekir. Bu nedenle eşitliğin sağlanmasında hükümetlere yani kamuya önemli görevler düşmektedir. İşte ekonomik özgürlük düzeyini ölçen Freaser Institute (FI) bu hesaplamayı beş ana başlığın ortalaması olarak yapmaktadır. Bu değişkenlerden üçü hukuki yapı ve mülkiyet haklarının güvence altına alınması, güçlü paraya erişim ve uluslararası ticaret özgürlüğüdür. Diğer iki ana başlık ise yukarıda bahsedilen iki önemli değişken olan hükümet ve emek piyasası düzenlemesi değişkenlerini de kapsayan kamunun ekonomi içindeki payı ile kredi ve işgücü piyasalarına ve işletmelere yönelik düzenlemelerdir. Kamunun ekonomi içindeki payı değişkeni kamunun gelir ve faktör dağılımına etkisini gösteren transfer harcaması ve sübvansiyonları kapsarken, kredi ve işgücü piyasaları ve işletmelere yönelik düzenlemeler değişkeni ise emek piyasasındaki işe alma ve işten çıkar koşulları, minimum ücret ve çalışma saatleri, ücret pazarlığı gibi alanlara yönelik düzenlemeleri kapsamaktadır. Sonuç olarak Sen'in özgürlük çerçevesi ile ekonomik özgürlük kavramı yakından ilgilidir. Çünkü gelişmiş ülkelerin gelişme tarihi incelendiğinde, bu

ülkelerde kamu eliyle ciddi oranda eğitim, sağlık ve toprak reformları yapıldığı görülecektir (Sen, 1999a). Dolayısıyla piyasası görece daha özgür çalışan ülkeler yani negatif anlamda özgür olan ülkeler pozitif özgürlük kıstaslarını gerçekleştirme konusunda daha yetkindir. Literatür ve bu çalışmada elde edilen sonuçlar da bunu desteklemektedir.

III. İLGİLİ LİTERATÜR

Ekonomik özgürlük ile insani gelişmişlik ilişkisini inceleyen Grubel (1998), bu konuda öncü ve kesin sonuçlar veren bir çalışma niteliğindedir. Çalışmada, 78 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin 1996-1997 döneminde, ekonomik özgürlüğün işsizlik oranı, ortalama yaşam süresi, yetişkin okur-yazarlık oranı ve yoksulluk düzeyi üzerindeki etkisinin yanı sıra insani gelişmişlik düzeyi üzerindeki etkisi de analiz edilmiştir. Analiz sonuçları ekonomik özgürlüğün işsizlik ve yoksulluğu azaltırken, ortalama yaşam süresi, yetişkin okur-yazarlık oranı ve insani gelişmişlik düzeyini arttırdığını ortaya koymuştur. Bir başka çalışmada Akhter (2004), küreselleşme ve ekonomik özgürlüğün çeşitli ekonomik değişkenler üzerindeki etkisini incelediği çalışmada, 109 ülkenin 1998 yılı verilerini kullanmıştır. Çalışmaya göre ekonomik özgürlük insani gelişmişlik üzerinde pozitif yönlü etkiye sahiptir. Goldsmith (1997), 1985-1994 döneminde 79 ülke verisi ile, ekonomik özgürlüğün insani gelişmişlik üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Elde edilen tahmin sonuçları ekonomik özgürlük sayesinde bireylerin ekonomik haklarının gelişmesi insani gelişme düzeyinin yükselmesine yardım etmektedir.

1975-1993 döneminde ekonomik özgürlüğün yaşam kalitesi üzerindeki etkisini inceleyen Esposto ve Zaleski (1999), analize dahil edilen 52 ülkede, ekonomik özgürlük düzeyi yükseldiğinde yaşam kalitesinde de iyileşmeler meydana geldiğini ortaya koymuştur. Benzer bir çalışmada Stroup (2007), 1975-2000 döneminde 121 ülke verisi ile, ekonomik özgürlük ve yaşam kalitesi ilişkisini analiz etmiştir. Tahmin sonuçları ekonomik özgürlüğün yaşam kalitesini pozitif yönlü etkilediğini göstermiştir. Bir diğer çalışmada Nikolaev (2014), 1980-2010 döneminde OECD üyesi ülkelerde ekonomik özgürlük ile yaşam kalitesi ilişkisini ele almıştır. Çalışmaya göre ele alınan ülkelerde ekonomik özgürlükle yaşam kalitesi arasında pozitif yönlü bir korelasyon bulunmaktadır. Ayrıca 100 ülke verisi ile yürütülen analiz sonuçları ekonomik özgürlüğün insani gelişmişlik düzeyini pozitif yönlü etkilediği belirtilmiştir. Son olarak Ram (2014) ise 2010-2012 döneminde, en yüksek ve düşük ekonomik özgürlük düzeyine sahip 20 ülkenin verisi ile, ekonomik özgürlüğün insani gelişmişlik düzeyi üzerindeki etkisini analiz etmiş ve bu iki değişken arasında, ele alınan tüm ülkeler için pozitif yönlü bir ilişki olduğunu belirlemiştir.

IV. VERİ VE YÖNTEM

Ekonomik özgürlüğün insani gelişmişlik üzerindeki etkisini test etmek amacıyla aşağıdaki model tahmin edilecektir:

$$HDI_{it} = \beta_1 HDI_{it-1} + \beta_2 Ef_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

(1) nolu HDI_{it} yıllık insani gelişmişlik düzeyini, HDI_{it-1} i ülkesinde $t-1$ dönemindeki yıllık insani gelişmişlik düzeyini, Ef ise yıllık ekonomik özgürlük düzeyini göstermektedir. İnsani gelişmişlik verileri Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'den alınmıştır. UNDP insani gelişmişlik düzeyini üç boyutta ölçmektedir. Bunlardan ilki ortalama yaşam süresidir ve doğumda ortalama yaşam beklentisini ifade eder. İkinci boyut eğitimidir ve yetişkin okur-yazarlık oranı, ilk, orta yüksek öğretimde okullaşmanın kombinasyonu ile ölçülür. Üçüncü boyut ise satın alma gücü cinsinden kişi başına düşen GSYİH'dir. Bu çalışmada ekonomik özgürlük değişkeni olarak FI tarafından hazırlanan endeks kullanılmaktadır. FI ekonomik özgürlük endeksi James Gwartney, Robert Lawson ve Joshua Hall'ın katkılarıyla ve 1970 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan bir endekstir. FI endeksi beş ana başlığın ortalaması olarak hesaplanmaktadır. Bu değişkenler kamu harcamaları, vergiler ve kamu girişimleri (*SizeGov*); hukuki yapı ve mülkiyet haklarının güvence altına alınması (*LSystem*); güçlü paraya erişim (*SMoney*); uluslararası ticaret özgürlüğü (*FTrade*) ve kredi ve işgücü piyasalarına ve işletmelere yönelik regülasyonlar (*Regulation*)'dır. Bu beş değişkenin insani gelişmişlik üzerindeki etkisi de analizlere dahil edilmiştir. FI ekonomik özgürlük endeksi ve alt dallarının 1990-2014 yıllarını kapsayan verileri Gwartney vd. (2015)'den alınmıştır.

Bu çalışmada dinamik panel veri modellerinden Sistem-GMM yöntemi tercih edilmiştir. Dinamik panel veri modellerinde bağımlı değişkenin gecikmeli halinin açıklayıcı bir değişken olarak modele eklenmesi, gecikmeli değişken hata terimi ile korelasyonlu hale getirerek yapılan tahminlerin tutarsız olmasına neden olabilmektedir. Bu sorunun aşılabilmesi için gecikmeli değişken yerine araç değişken kullanılması önerilmektedir (Tatoğlu, 2012; Cameron ve Trivedi, 2005). Blundell ve Bond (1998) tarafından geliştirilmiş Sistem-GMM yönteminin ise bu tip sorunların çözülmesi için geliştirilen Anderson ve Hsiao (1981), Arellano ve Bond (1991) ve Arellano ve Bover (1995) yöntemlerinden daha iyi olduğu ispatlanmıştır (Baltagi, 2005). Sistem-GMM tahmininde 1. dereceden otokorelasyon AR(1) testi ile 2. dereceden otokorelasyon ise AR(2) testi ile sınanmaktadır. Çünkü GMM tahmincisinin etkin tahmin yapıp yapmadığı araç değişken matrisinin doğru seçilip seçilmediğine bağlıdır. Araç değişkenlerin elde edilme yöntemi nedeniyle, modelin hata teriminde otomatik olarak birinci dereceden otokorelasyon gözlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle AR(1) istatistiksel olarak anlamlı olmalıdır. AR(2) 'ikinci dereceden otokorelasyon yok' boş hipotezini test eder. Araç değişkenlerin doğru tespit edildiğinin

anlaşılabilmesi için AR(2) istatistiksel olarak anlamsız olmalıdır. Sistem-GMM tahmininde araç değişkenlerin geçerli olup olmadığını sınamak amacıyla Sargan testi kullanılmaktadır. Sargan testi 'araç değişkenler geçerlidir' boş hipotezini test ettiği için istatistiksel olarak anlamsız olmalıdır (Roodman, 2006). Tablo 2 bu çalışmada kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistiklerini göstermektedir. Tabloda ayrıca FI değişkeninin alt değişkenlerinin de tanımlayıcı istatistikleri yer almaktadır.

Tablo 2: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Mean	Max.	Min.	Std. Dev.	N
<i>HDI</i>	0.836	0.948	0.576	0.064	850
<i>Ef</i>	7.454	8.840	3.540	0.614	574
<i>SizeGov</i>	5.434	8.311	1.752	1.263	574
<i>LSystem</i>	7.396	9.624	3.635	1.202	575
<i>SMoney</i>	9.117	9.886	2.300	1.120	576
<i>FTrade</i>	8.113	9.761	3.257	0.727	575
<i>Regulation</i>	7.186	8.941	2.026	0.894	575

V. ANALİZ SONUÇLARI

Tablo 1, ekonomik özgürlük ve alt dallarının insani gelişmişlik düzeyi üzerindeki etkisine ilişkin Sistem-GMM tahminlerini göstermektedir. Tabloda ilk sütun *Ef*'nin *HDI* üzerindeki etkisini gösterirken, diğer sütunlarda sırasıyla *SizeGov*, *LSystem*, *SMoney*, *FTrade* ve *Regulation*'ın *HDI* üzerindeki etkisini göstermektedir. Wald testi tüm sütunlarda bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki birlikte etkisinin anlamlı olduğunu göstermektedir. Sargan testi sonuçlarına göre modellerde kullanılan araç değişkenler geçerlidir. 1. ve 2. dereceden otokorelasyonun var olup olmadığı ise AR(1) ve AR(2) testi ile sınanmıştır. Tahmin sonuçlarına göre tüm sütunlarda 1. dereceden otokorelasyon varken, 2. dereceden otokorelasyon yoktur.

Tablodaki tahmin sonuçları *HDI*'nin gecikmesi (HDI_{it-1}) ve *Ef*'nin *HDI* üzerinde pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. Buna göre, analizlere dahil edilen ülkelerde, ekonomik özgürlük düzeyi yükseldikçe insani gelişmişlik düzeyi yükselmektedir. Bununla birlikte ekonomik özgürlüğün alt dallarının tümü insani gelişmişlik üzerinde yine pozitif yönlü etkiye sahiptir. Tüm alt değişkenlerin yani *SizeGov*, *LSystem*, *SMoney*,

FTrade ve *Regulation*'ın *HDI* üzerindeki pozitif yönlü etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 3: Sistem-GMM Tahmin Sonuçları

<i>HDI_{it-1}</i>	0.95585* (0.00280)	0.98541* (0.00114)	0.98031* (0.00230)	0.97224* (0.00241)	0.98027* (0.00208)	0.98029* (0.00186)
<i>Ef</i>	0.00423* (0.00032)					
<i>SizeGov</i>		0.00040* (0.00008)				
<i>LSystem</i>			0.00200* (0.00009)			
<i>SMoney</i>				0.00156* (0.00012)		
<i>FTrade</i>					0.00175* (0.00009)	
<i>Regulation</i>						0.00078* (0.00008)
Wald testi	160000*	163000*	161000*	125000*	266000*	154000*
Sargan testi	33.7278	33.8224	34.0085	34.6469	32.8969	33.9089
Sargan- <i>p</i>	0.9999	0.9988	0.9998	0.9999	0.9999	0.9999
AR(1)	-3.9763	-3.9256	-3.9579	-3.9214	-3.9903	-3.9658
AR(1)- <i>p</i>	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001
AR(2)	-1.3228	-1.7126	-1.4231	-1.8068	-1.5975	-1.6783
AR(2)- <i>p</i>	0.1859	0.0868	0.1547	0.0708	0.1102	0.0933
Gözlem Sayısı	544	544	544	544	544	544

Not:* $p < 0.001$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.05$. Parantez içindeki değerler standart hata tahminleridir.

Dolayısıyla, OECD üyesi ülkelerde, kamu harcamaları, vergiler ve kamu girişimleri, hukuki yapı ve mülkiyet haklarının güvence altına alınması, güçlü paraya erişim, uluslararası ticaret özgürlüğü ve kredi ve işgücü

piyasaları ile işletmelere yönelik regülasyonların artması insani gelişmişlik düzeyinin de artmasına neden olmaktadır. Diğer yandan HDI üzerinde pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahip olan değişkenlerden *HDI* üzerindeki etki katsayısı en yüksek olan alt değişken *LSystem*'dir. Ardından *FTrade*, *SMoney*, *Regulation* ve *SizeGov* gelmektedir. Bu nedenle OECD üyesi ülkelerde ekonomik özgürlük vasıtasıyla insani gelişmişlik düzeyinin yükseltilebilmesi için hukuki yapı ve mülkiyet haklarının güvence altına alınmasının büyük önemi bulunmaktadır. Ardından uluslararası ticaret özgürlüğü, güçlü paraya erişim düzeyinin yükseltilmesi, işgücü ve kredi piyasaları ile işletmelere yönelik düzenlemelerin yapılması ve kamunun ekonomi içindeki payının arttırılması ilgili ülkelerin insani gelişmişlik düzeylerine olumlu katkı yapacaktır.

VI. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı OECD üyesi ülkelerde ekonomik özgürlük ile insani gelişmişlik düzeyi ilişkisini analiz etmektir. Sistem-GMM yöntemiyle elde edilen tahmin sonuçları, ilgili ülkelerde, ekonomik özgürlük düzeyinin yükselmesi insani gelişmişlik düzeyini de yükseltmektedir. Bu nedenle ekonomik özgürlük düzeyinin yükseltilmesine yardım edecek çalışmaların, politikaların ve düzenlemelerin hayata geçirilmesi, OECD üyesi ülkelerde insani gelişmişlik düzeyinin yükselmesine sebep olacaktır. Diğer yandan ekonomik özgürlük değişkeninin beş alt dalı da analizlere dahil edilmiştir ve bu alt dallar olan kamunun ekonomi içindeki payı, hukuki yapı ve mülkiyet haklarının güvence altına alınması, güçlü paraya erişim, uluslararası ticaret özgürlüğü ve işgücü ve kredi piyasaları ile işletmelere yönelik düzenlemeler insani gelişmişlik düzeyi üzerinde pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. Bu değişkenlerden insani gelişmişlik üzerindeki etki katsayısı en yüksek olan değişken ise hukuki yapı ve mülkiyet haklarının güvence altına alınmasıdır. Dolayısıyla, ilgili ülkelerin insani gelişmişlik için en çok önem vermesi gereken alan, hukuki yapı ve mülkiyet haklarının güvence altına alınmasına katkı sağlayacak uygulama ve düzenlemelerin hayata geçirilmesi olmalıdır.

KAYNAKLAR

- AKHTER, S. H. (2004), "Is globalization what it's cracked up to be? Economic freedom, corruption, and human development", *Journal of World Business*, cilt.39, S.3, ss.283-295.
- ANAND S. ve SEN A.(1994), *Human development index: methodology and measurement*. Human Development Report Office Occasional Paper 12. UNDP, New York.
- ANDERSON, T. W. and Cheng HSIAO (1981), "Estimation of Dynamic Models with Error Components", *Journal of the American Statistical Association*, cilt.76, S.375, ss. 598-606.
- ARELLANO, Manuel and Stephen BOND (1991), "Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to

- Employment Equations”, *Review of Economic Studies*, cilt.58, S.2, ss. 277–297.
- ARELLANO, Manuel and Olympia BOVER (1995), “Another Look at the Instrumental Variable Estimation of Error-Components Models”, *Journal of Econometrics*, cilt.68, S.1, ss. 29-51.
- BALTAGI, Badi H. (2005), *Econometric Analysis of Panel Data*, John Wiley & Sons, Canada.
- BEACH, W. W., and DAVIS, G. G. (1999) “The Institutional Setting of Economic Growth.” In B. T. Johnson, K. R. Holmes, and M. Kirkpatrick (eds.) *1999 Index of Economic Freedom*, 1–20. Washington: Heritage Foundation.
- BLUNDELL, Richard and Steven BOND (1998), “Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models”, *Journal of Econometrics*, cilt.87, S.1, s. 115–143.
- CAMERON, A. Colin and Pravin K. TRIVEDI (2005), *Microeconometrics, Methods and Applications*, Cambridge University Press, New York.
- DE HAAN, J., and SIERMANN, C. L. J. (1998) “Further Evidence on the Relationship between Economic Freedom and Growth.” *Public Choice*, cilt.95, ss. 363–80.
- DE HAAN, J., and STURM, J.-E. (2000) “On the Relationship between Economic Freedom and Economic Growth.” *European Journal of Political Economy*, cilt.16, S.2, ss. 215–41.
- EDWARDS, S. (1998) “Openness, Productivity and Growth: What Do We Know?” *Economic Journal*, cilt.108, ss. 383–98.
- ESPOSTO, A., and ZALESKI, P. (1999), "Economic freedom and the quality of life", *Constitutional Political Economy*, cilt.10, ss. 185–197.
- GASPER Des (2000). Development as freedom: taking economics beyond commodities-the cautious boldness of Amartya Sen. *Journal of International Development*, cilt.12, S.7, ss.989-1001.
- GRUBEL, Herbert G. (1998), "Economic Freedom and Human Welfare: Some Empirical Findings", *Cato Journal*, cilt.18, S.2, ss. 287-304.
- GWARTNEY, J. D. and LAWSON, R. A. (2005), "Chapter 1: Economic Freedom of the World, 2003". In *Economic Freedom of the World: 2005 Annual Report*, Edited Gwartney, J. D. and Lawson, R. A. Vancouver, B.C., Canada: Fraser Institute, 5-28.
- GÜRSES, D. (2009), "İnsani Gelişme ve Türkiye", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt.12, S.Haziran, ss. 339-350.
- GOLDSMITH, A. A. (1997), "Economic rights and government in developing countries: Crossnational evidence on growth and development", *Studies in Comparative International Development*, cilt.32, S.2, ss. 29–44.
- GWARTNEY, J. D., LAWSON, R. A. and BLOCK, W. (1996) *Economic Freedom of the World 1975–1995*. Fraser Institute, Vancouver, B.C.
- GWARTNEY, J., LAWSON, R. A., and HALL, J. (2015), *Economic freedom of the World: 2016 Annual Report*, Fraser Institute.
- HANKE, S. H. and WALTERS, J. K. (1997), “Economic Freedom, Prosperity, and Equality: A Survey”, *Cato Journal*, cilt.17, S.2, ss. 117-146.
- KNACK, S., and KEEFER, P. (1995), “Institutions and Economic Performance: Cross-Country Tests Using Alternative Institutional Measures”, *Economics and Politics*, cilt.7, ss. 207–27.

- MAXWELL, S. (1999) "The Meaning and Measurement of Poverty", ODI Poverty Briefing (erişim adresi: <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-iles/3095.pdf>), (erişim tarihi: 23 Eylül 2017).
- MILLER, T., and A. B. KIM (2011), "Defining Economic Freedom". In *2011 Index of Economic Freedom*, Edited T. Miller ve K. R. Holmes Washington: Heritage Foundation and Wall Street Journal.
- NIKOLAEV, Boris (2014), "Economic Freedom and Quality of Life: Evidence from the OECD's Your Better Life Index", *The Journal of Private Enterprise*, cilt.29, S.3, ss. 1-35.
- OVERSEAS DEVELOPMENT INSTITUTE (2001), "Economic Theory, Freedom and Human Rights: The Work of Amartya Sen", ODI Briefing Paper, ODI, London.(erişim adresi: <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/2321.pdf>), (erişim tarihi: 20 Eylül 2017).
- PITLIK, H. (2002) "The Path of Liberalization and Economic Growth." *Kyklos*, cilt.55, ss. 57-80.
- RAM, Rati (2014), " Measuring economic freedom: a comparison of two major sources", *Applied Economics Letters*, cilt.21, S.12, ss. 852-856.
- ROODMAN, D. (2006). *How to do xtabond2: An introduction to "Difference" and "System" GMM in Stata*. The Center for Global Development Working Paper Series, No. 103.
- SEN, A. K. (1992), *Inequality Reexamined*. Clarendon, Oxford.
- SEN, A.K.(1997), *On economic inequality*. Clarendon Press, New York.
- SEN, A. K. (1999a), *Development as Freedom*. OUP, Oxford.
- SEN, A. K. (1999b), "Human Rights and Economic Achievements". *The East Asian Challenge for Human Rights*. J. R. Bauer and D. A. Bell, CUP, Cambridge.
- SCULLY, G. W. (1992) *Constitutional Environments and Economic Growth*. Princeton University Press, Princeton, N.J.
- STROUP, Michael D. (2007), "Economic Freedom, Democracy, and the Quality of Life", *World Development*, cilt.35, S.1, ss. 52-66.
- TATOĞLU, F. Yerdelen (2012), *İleri Panel Veri Analizi: Stata Uygulamalı*. Beta, İstanbul.
- TORSTENSSON, J. (1994) "Property Rights and Economic Growth." *Kyklos*, cilt.47, ss. 231-47.
- WEEDE, E., and KÄMPF, S. (2002), "The Impact of Intelligence and Institutional Improvements on Economic Growth." *Kyklos*, cilt.55, ss. 361-80.